

Over 'tuischen' en 'rijfelen'

Jan COPPENS

<http://fuzzy.arts.kuleuven/rewo/vlinder.htm>. Dat is de site van het REWO wat de afkorting is voor 'Permanent Overlegorgaan REgionale WOordenboeken'. Het is een samenwerkingsverband tussen een aantal Nederlandse en Belgische wetenschappelijke instituten en universiteiten waar men de traditionele dialectwoordenschat registreert en bestudeert. Het REWO werd opgericht in 1989 als een overlegstructuur in de schoot van de Nederlandse Taalunie met als doel het uitwerken en uitvoeren van een concreet beleid, "gericht op het veilig stellen van de verdere totstandkoming van de drie onderscheiden woordenboeken". Met die "drie onderscheiden woordenboeken" worden bedoeld het Woordenboek van de Brabantse Dialecten, het Woordenboek van de Limburgse Dialecten, beide samengesteld aan de universiteiten van Nijmegen en Leuven, en het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten dat aan de Universiteit Gent wordt voorbereid. Met Vlaamse Dialecten wordt bedoeld het dialect van de provincies Oost- en West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. (Het vroegere graafschap Vlaanderen).

Tot slot nog het internetadres van deze websites:

- <http://www.dbnl.org> (klik nadien "Nederlandse taal" en daarna "dialectologie")
- <http://fuzzy.arts.kuleuven/rewo/dialectologie.htm>
- <http://www.huisvanalijn.be/nl/collectie/taalkamer/infodialecten.pdf>

N.v.d.r. internetadressen kunnen in de loop van hun bestaan veranderen en zijn niet noodzakelijk absoluut.

In de vorige bijdrage van *In 't Giesbaargs* (de Heemschutter 192) werd twee keer het werkwoord *tu^{ij}skēn* [t^ʰɛ.skən] vermeld. Het gaat hier om de (mannelijke) Geraardsbergse uitspraak van het werkwoord *tuisen*. Maar dit zal bij velen onbekend in de oren klinken. Volgens van Dale betekent dit 'ruilen' of 'bedrieglijk ruilen of kwanselen'. Een tweede betekenis is 'spelen of dobbelen'. Aangezien het hier in Geraardsbergen om een kaart- of gokspel ging, is de tweede betekenis hier van toepassing. Vandaar: '*Tu^{ij}skēn es een echte rienuwienē*' (*geldverslinding*). Het Vlaams dialectenwoordenboek van Claeys geeft naast 'ruilen' en 'verhandelen' als derde verklaring: 'gokken, voor grof geld spelen'. Naar verluid was het spel ook verboden in Geraardsbergen. De herkomst van het woord is onbekend, maar in Middelnederlandse teksten duikt het voor het eerst op in 1381 als *tuusschen*. In het West-Vlaams etymologisch woordenboek van de Brabantere vinden *tuuschen* terug met gelijkaardige verklaringen: 'oneerlijk handel drijven, bedriegen, gokken, om geld spelen'. We vinden ook verschillen in de Middelnederlandse schrijfwijze: *tuusschen*, *tuschen* en *tuyschen*. Deze laatste schrijfwijze evolueerde tot *tuischen* en later tot *tuisen*. De *sch* wordt in het Geraardsbergs echter uitgesproken als een *sk*. Ook wanneer een woord in het modern Nederlands niet meer met *sch* wordt geschreven. Vergelijk met het werkwoord *vissen* dat vroeger geschreven

werd als *visschen*, vandaar in het Geraardsbergs: '*A es go visken*' (*hij is gaan vissen*). De *uy* of *ui* klinkt als de tweeklank *u^{ij}* bij de mannen en *au* bij de vrouwen vandaar *tu^{ij}skēn* [t^ʰɛ.skən] of *tausken* [tɔ.skən]. Trouwens het Duitse *täuschen* betekent 'bedriegen' en *tauschen* (zonder *trema*) is 'ruilen'. De Brabantere maakt hierbij de opmerking dat de betekenis 'ruilen, ruilhandel drijven' makkelijk kan verschuiven naar 'oneerlijk handel drijven, bedriegen'.

Een tweede werkwoord waar we even dieper op ingaan is *rijfelen*. Ook hier geeft van Dale twee verklaringen. De eerste heeft eigenlijk met het voorgaande onderwerp te maken, namelijk 'dobbelen'. De tweede betekenis is 'gelijkvijlen met het ruffelijzer of rijfelijzer'. Dat is een platte ijzervijl zonder hecht. De Geraardsbergse betekenis sluit zich hierbij aan: *Wrijven, erlangschuren*. '*A r^{ij}ffeldege mé zanne velo tegen die skuēn voiture*'. De uitspraak in het Geraardsbergs kan alweer op twee manieren: *r^{ij}ffelen* [r^ʰɛ.fələn] of *raufelen* [rɔ.fələn]. *Rijfelen* is een iteratief van het werkwoord *rijven*. Een iteratief is een werkwoord dat met een achtervoegsel als *-elen* of *-eren* van een ander werkwoord is afgeleid en een herhaalde handeling uitdrukt, bijvoorbeeld trappelen van trappen, stotteren van stoten. *Rijven* betekent volgens van Dale harken of raspen. Het is afgeleid van het Middelnederlandse woord *riven* (1573) of *ryven* (*harken, krabben*).